

Volby do Poslanecké sněmovny České republiky 2010 a jejich „alternativní“ výstupy

Michal Pink, Aneta Valterová¹

Tento text byl zpracován v rámci Výzkumného záměru *Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích* (kód MSM0021622407).

Abstract: *The 2010 Czech Parliamentary Elections and Their “Alternative” Outcomes.*

The article deals with the electoral competition into the House of Deputies in Czech Republic. First, it provides an overview of existing results and shows the possibility of alternatives through mathematical models simulating the creation of pre-election coalitions between various political parties. Secondly, the text shows the alternative results that would follow a hypothetical lowering of the 5% administrative threshold. The data source used in the article is based on the electoral results of the last general parliamentary election in the Czech Republic in May 2010.

Key words: *Coalitions, Czech politics, Elections, Electoral Districts, Electoral Threshold.*

1. Úvod

V průběhu roku 2009 a první poloviny roku následujícího zažila Česká republika relativně dlouhé působení tzv. nepolitické vlády v čele s Janem Fischerem, která vznikla po úspěšném vyjádření nedůvěry vládě Mirka Topolánka 24. března 2009 a následné „politické“ dohodě většiny stran zastoupených ve Sněmovně.² Tato úřednická vláda měla přivést zemi k předčasným parlamentním volbám plánovaným na podzim téhož roku, ale nakonec se u moci udržela až do června roku 2010. Vzhledem k vyjádření Ústavního soudu, který zrušil volby vyhlášené prezidentem na polovinu října, se předčasné volby nakonec nekonaly a až v termínu 28. – 29. 5. 2010 voliči zvolili novou Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky.³ V těchto volbách se objevilo několik zajímavých jevů. K těm nejdůležitějším můžeme zařadit historicky nejnižší zisky dvou hlavních politických stran, neprosazení se menší a tradiční Křesťanské a demokratické

¹ Kontakt: Institut pro srovnávací politologický výzkum, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: pink@fss.muni.cz, aneta.valterova@gmail.com.

² Na základě dohody ODS, ČSSD, SZ a částečně KDU-ČSL byla jmenována vláda v čele s Janem Fischerem, která následně získala důvěru Poslanecké sněmovny.

³ Tento termín se snažily politické strany uspíšit ještě změnou Ústavy ČR, ale navržené novelizace nenašly potřebnou podporu na půdě Poslanecké sněmovny. Především poslanci ČSSD se vyslovili proti z obavy dalšího zpochybnění ze strany Ústavního soudu.

unie – Československé strany lidové a neúspěch druhé menší, v předchozím období ve Sněmovně zastoupené Strany zelených. Naopak došlo ke vstupu nových subjektů do zastupitelského sboru, politické strany Věci veřejné, která se do Poslanecké sněmovny dostala skutečně zvenčí, a současně i čtyř desítek poslanců politické strany TOP09 podporované Starosty. Tento subjekt, na rozdíl od předchozího, již v uplynulém období disponoval parlamentní zkušeností, protože ho založila část bývalých politiků křesťanských demokratů. Zároveň také došlo k propadnutí většího množství hlasů, jež byly odevzdány „méně úspěšným“ stranám, které sice nezískaly zastoupení ve voleném tělese, ale dosáhly na státní podporu v podobě úhrady nákladů spojených s volební kampaní, případně příspěvku na další činnost.

V tomto textu se zaměříme na dvě rozdílné možnosti, jak snížit počet propadnutých hlasů. První pohled na volby je založen na modelu, který předpokládá odlišné nastavení volebního systému, konkrétně snížení omezovací klauzule na nižší rovinu. Vytvořeny budou celkem tři modely, pracující s omezovací klauzulí na úrovni 4%, 3% a 2% podílu odevzdaných hlasů na celostátní úrovni, přičemž každý z těchto modelů bude srovnán s výsledky skutečných pravidel volebního systému. Uvedené hladiny jsou zvoleny záměrně, aby se vždy do stanoveného výběru dostala další „méně“ úspěšná politická strana. Všechny modely pracují se současnými pravidly pro distribuci mandátů, definovanými v novelizovaném zákoně č. 247/1995 Sb., tedy se čtrnácti volebními obvody, které jsou shodné s vyššími územně správními celky České republiky, a uplatněním d'Hondtova dělitele pro převod hlasů na mandáty.

Druhou možností, jak zabránit propadnutí hlasů, je vytvoření společné kandidátní listiny ideově blízkých stran. U tohoto přístupu autoři pracují s matematickými modely simulujícími předvolební koalice jednotlivých kandidátních listin a srovnávají zisky mandátů takto utvořených uskupení s reálným stavem. Fiktivní koalice byly vytvářeny na základě materiálu agentury SC&C, zpracovávajícího tzv. *exit poll* (SC&C – SPSS CR 2010). Průzkum zachycuje přesuny voličské základny, sympatie voličů jednotlivých stran k několika hlavním volebním lídrům a také názory voličů na případné povolební koalice či osobu ministerského předsedy.

Předložený text bude do určité míry navazovat na text Dalibora Čalouda z roku 2006, který se podobnou otázkou zabýval v souvislosti s předchozími sněmovními volbami (Čaloud 2006), dále by měl přispět do diskuse o českém volebním systému a jeho potenciálních úpravách (Šedo 2009; Lebeda 2001a; Lebeda 2001b; Lebeda 2004).

Je ovšem potřeba zdůraznit, že v textu autoři pracují s matematickými modely, které mohou simulovat změnu pouze části (více méně mechanických) aspektů ovlivňujících konečné výsledky voleb. Rozhodně ale nelze uvedené modely vnímat jako skutečně alternativní výsledky

voleb, především proto, že nemohou simulovat změny ve voličském chování, které by, zejména v případě volebních koalic, bezesporu výrazně ovlivnily výsledné rozložení voličských hlasů i poslaneckých mandátů. Všechny v textu uváděné volební výsledky jsou čerpány z volebního serveru Českého statistického úřadu Volby.cz.

2. Přirozený práh v českých podmínkách

K základním charakteristikám proporčních volebních systémů patří proměnná přirozený práh. Pro její určení je důležitá velikost volebního obvodu a používaná volební formule. Tomáš Lebeda charakterizuje tuto základní proměnou proporčních volebních systémů jako nejmenší možné procento hlasů, které strana ve volebním obvodě musí získat, aby obdržela alespoň jeden mandát (Lebeda 2001: 145). Tento pojem současně souvisí s další procentní hranicí, kterou je omezovací klauzule, představující nezbytné procento hlasů nutné pro účast na rozdělování mandátů. Uzavírací klauzule představuje primární administrativní proměnnou, která je závislá jen na vůli autora volebních pravidel, a především ve volebních systémech s malými volebními obvody může být tato administrativní omezovací bariéra daleko nižší, než je přirozený práh (Lebeda 2001). Proto pro politickou stranu soutěžící ve volbách není překonání administrativně stanovené omezovací klauzule zaručená cesta k mandátu, neboť současně musí překonat také přirozený práh, do kterého se promítá počet kandidujících stran, jejich vzájemná poměrná velikost, volební dělitel, počet rozdělovaných mandátů.

Jak však tzv. přirozený práh⁴ reálně vypadá a jak se v obvodech pro volby do Sněmovny proměňuje? Tomáš Lebeda uvádí, že v případě, kdy se přepočít hlasů uskutečňuje na základě volebního dělitele, se poslední nejmenší podíl, na jehož základě ještě byl přidělen mandát, stává odrazovým můstkem pro zjišťování hodnoty přirozeného práhu (Lebeda 2001: 134). Tento podíl lze dle autora uvedeného textu nazvat nejmenším účinným podílem a můžeme k němu dospět ve dvou situacích. Za prvé v situaci, kdy byl poslední mandát přidělen straně, která získal dva nebo více mandátů. V tomto případě musí být její zisk přinejmenším takový, aby se po vydělení prvním dělitelem (v českých podmínkách číslem 1) vyrovnal nejmenšímu účinnému podílu. Tuto hodnotu v případě modifikovaných pravidel absence jakékoliv omezující klauzule v českých podmínkách ilustruje níže uvedená tabulka č. 1.

⁴ Přirozený práh je definován velikostí volebního obvodu spolu s volební formulí a Tomáš Lebeda jej označuje za sekundární mechanismus, který vychází z kombinace účinků několika proměnných. Jeho překonání vede k reálnému zisku mandátu ve volebním obvodu (Lebeda 2001).

Tabulka č. 1. Přirozený práh dle posledního podílu.

Volební obvod	Přirozený práh (%)	Podíl/počet hlasů
Praha	3,26	20 823,50
Středočeský	3,51	22 173,00
Jihočeský	5,34	17 793,25
Plzeňský	6,26	17 538,50
Karlovarský	11,83	15 404,00
Ústecký	5,42	19 841,00
Liberecký	9,70	20 756,00
Královéhradecký	6,41	18 538,34
Pardubický	6,47	17 406,67
Vysočina	7,42	20 110,00
Jihomoravský	3,69	22 064,20
Olomoucký	5,77	18 714,50
Zlínský	6,93	21 407,33
Moravskoslezský	3,87	22 765,00

Zdroj: vlastní výpočet, data z Volebního serveru Českého statistického úřadu.

V uvedené tabulce jsou patrné relativně velké rozdíly v počtu hlasů nutných k získání mandátu v jednotlivých volebních obvodech a také rozdílné podíly. Nejvyššího podílu je pochopitelně nutné dosáhnout v malých a menších obvodech, např. v Karlovarském a Libereckém volebním obvodu. Naopak nejnižší položený přirozený práh se nachází v Praze. Podobně je tomu i u nutného počtu odevzdaných hlasů, kde v Moravskoslezském volebním obvodu je nutné pro získání mandátu skoro 23 tisíc hlasů, naopak v Karlovarském obvodu postačuje méně než 16 tisíc hlasů.

Za druhé může být poslední mandát přidělen nejmenší z úspěšných stran, pro kterou je současně mandátem jediným. V tomto případě víme, kolik hlasů malá strana potřebovala k získání jediného mandátu. Tento zisk by však nemusel být tak vysoký, a mohl by být dokonce menší (Lebeda 2001: 145), a to o tolik, aby byl alespoň rovný podílu, který následuje další v pořadí a představuje první neúspěšný podíl. V tomto případě je však nutné uvést, že pokud byl poslední mandát přidělen straně, pro kterou je to mandát jediný, je výchozí hodnota přirozeného práhu o jeden hlas vyšší než nejvyšší neúčinný podíl. Tyto hodnoty v českých podmínkách za situace, kdy by neplatila žádná omezovací klauzule na celostátní úrovni, představuje tabulka č. 2.

Tabulka č. 2. Přirozený práh dle nejnižšího neúčinného podílu.

Volební obvod	Přirozený práh (%)	Podíl/počet hlasů
Praha	3,09	19 752
Středočeský	3,42	21 562
Jihočeský	5,33	17 771
Plzeňský	5,66	15 862
Karlovarský	11,65	15 163
Ústecký	5,18	18 981
Liberecký	6,82	14 597
Královéhradecký	6,13	17 713
Pardubický	5,81	15 633
Vysočina	6,71	18 175
Jihomoravský	3,33	19 926
Olomoucký	5,67	18 257
Zlínský	5,48	16 923
Moravskoslezský	3,64	21 261

Zdroj: vlastní výpočet, data z Volebního serveru Českého statistického úřadu.

V tabulce shrnující výsledky druhého postupu výpočtu přirozeného prahu lze opět zaznamenat dost velké rozdíly mezi malými a velkými volebními obvody. Nejnižší hladiny z pohledu procentuálního podílu bylo dosaženo ve velkých volebních obvodech Prahy, Moravskoslezského a Jihomoravského kraje. Opak zde představuje volební obvod Karlovarského kraje, kde se hodnota prahu dostala nad úroveň 11 %. Podobně i rozdíly v počtu odevzdaných hlasů nutných pro získání posledního mandátu se v dost výrazně liší. Nejnižší počet odevzdaných hlasů je nutný v Libereckém, Karlovarském a Pardubickém kraji. Tento výsledek by však jistě nezaručil zastoupení ve voleném sboru v případě Moravskoslezského a Středočeského kraje.⁵

3. Zisky ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010

Ve zkoumaných volbách získalo zastoupení ve voleném sboru celkem pět stran, což bývá v českých podmínkách posledních dvou desetiletí zhruba ustálený počet. Došlo nicméně k poměrně zásadní proměně z hlediska struktury volebních výsledků. Za prvé, své postavení neobhájily dvě formace, které v předchozím funkčním období disponovaly poslaneckými mandáty. Jednalo se o Stranu zelených (dále SZ) a Křesťanskou a demokratickou unii – Československou stranu lidovou (dále KDU-ČSL). Dalším znakem byl relativně malý podíl odevzdaných hlasů dvěma hlavními stranami: Česká strana sociálně demokratická (dále ČSSD) a Občanská demokratická strana (dále ODS) získaly každá mírně přes 20 %, což je pro obě nejnižší zisky ve volbách do Poslanecké sněmovny za posledních patnáct let. Do Poslanecké

⁵ Současně obě tabulky jasně demonstrují, že nastavené kritérium 5 % ve volebním obvodu ze strany pořadu Otázky Václava Moravce – volební speciál bylo v některých případech značně podhodnocené, jinde naopak nadhodnocené.

sněmovny současně zasedli poslanci dvou nových subjektů, politické strany Věci veřejné (dále VV) a TOP09 podporované Starosty.

Za zmínku stojí z hlediska předloženého textu také zisky dalších politických stran, a to kromě již zmiňované KDU-ČSL především Strany práv občanů – Zemanovců (dále SPOZ) a Suverenity – bloku Jany Bobošíkové (dále Suverenita). Křesťanští demokraté, strana s dlouholetou historií a kontinuitou, získali pouze 4,39 %, což odpovídalo necelým 230 tisícům voličů. Toto číslo jasně ukazuje na pokles voličské přízně ve srovnání s předchozími volbami, a to o více než 100 tisíc hlasujících. Další stranu zde představoval subjekt bývalého ministerského předsedy Miloše Zemana SPOZ, který vznikl postupně po roce 2007⁶ a účastnil se voleb poprvé. Další stranou, která se umístila hned za Zemanovci, byla Suverenita, která získala 3,67 %. Ve skutečnosti se jedná o stranu vzniklou fúzí několika menších subjektů, která ale pod touto značkou vystupovala ve sněmovních volbách poprvé (Volební server Českého statistického úřadu). K jejím předchozím výraznějším úspěchům lze řadit například zisk 4,26 % ve volbách do Evropského parlamentu. Poslední z hlediska zisku mandátů neúspěšná strana, která bude v textu reflektována, je SZ, která v červnu 2006 získala šest poslaneckých mandátů a později se stala nedílnou součástí vládní koalice pod vedením Mirka Topolánka. Její zisk 2,44 % odpovídal necelým 130 tisícům odevzdaných hlasů, což zdaleka nestačilo na obhájení pozice parlamentní strany.⁷ Přehled volebních zisků zmiňovaných stran, a to jak z hlediska počtu hlasů, podílů hlasů z celkového počtu odevzdaných platných hlasů a počtu získaných mandátů, představuje tabulka č. 3.

⁶ SPOZ – strana která vznikla transformací sdružení Přátel Miloše Zemana, za jehož vznikem stál Miroslav Šlouf. Hlavním bodem vedoucím ke vzniku tohoto uskupení bylo podání trestního oznámení na Miloše Zemana v kauze „Altner“ a další nespokojenost s působením Jiřího Paroubka v čele ČSSD. Do této strany se zapojila většina bývalých ministrů a blízkých spolupracovníků Miloše Zemana z dob jeho vládnutí v letech 1998–2002.

⁷ Hranice 2 % byla stanovena záměrně, protože níže se již žádná strana neumístila, a Strana zelených tak představuje poslední subjekt, který dosáhl na finanční podporu odvíjející se od počtu odevzdaných hlasů, pro kterou je nutné překonat hranici 1,5 %.

Tabulka č. 3. Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny ČR 2010.

Politická strana	Počet hlasů	Podíl hlasů	Počet mandátů
ČSSD	1 155 267	22,08	56
KSČM	589 765	11,27	26
KDU-ČSL	229 717	4,39	-
ODS	1 057 792	20,22	53
SPOZ	226 527	4,33	-
Suverenita	192 145	3,67	-
SZ	127 831	2,44	-
TOP09	873 833	16,70	41
VV	569 127	10,88	24

Zdroj: Volební server České statistického úřadu.

4. Snížení omezovací klauzule

Omezovací klauzule je umělá (administrativní) bariéra, která představuje zákonem určený podíl hlasů a jejíž překonání umožňuje kandidátní listině participovat na distribuci mandátů (Šedo 2007: 30). V České republice je v současnosti zákonem č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky (§ 49) výše klauzule stanovena na 5 % pro jednotlivé politické strany či hnutí, 10 % pro koalice dvou subjektů, 15 % pro koalice tří subjektů a 20 % pro koalice čtyř a více subjektů. V obecné rovině je institut omezovací klauzule poměrně rozsáhle zpracován (např. Novák, Lebeda 2004; Lebeda 2001; Čaloud 2006 či Chytilík, Šedo 2004), proto se v tomto textu podíváme již na její konkrétní účinky, resp. na to, jak by povolební rozložení mandátů v Poslanecké sněmovně ovlivnilo snížení omezovací klauzule na 4 %, 3 % nebo 2 %, případně její úplné zrušení.

Na rozdíl od modelů simulujících předvolební koalice má v tomto případě smysl podívat se blíže i na personální změny, které by nastaly oproti reálné situaci. Zatímco vznik předvolební koalice by z logiky věci musel výrazně pozměnit personální složení příslušných kandidátních listin, v případě snížení omezovací klauzule není důvod předpokládat zásadní personální obměnu mezi kandidáty. Samozřejmě i v případě změny volební klauzule lze kromě mechanických účinků klauzule hovořit i o účincích psychologických (blíže viz např. Čaloud 2006). I vzhledem k relativně vysoké podpoře stran, které nakonec v roce 2010 zůstaly pod touto administrativní hranicí, ovšem předpokládáme, že v tomto případě bude mechanický účinek klauzule výraznější než účinek psychologický.

4.1 Snížení na 4 %

V prvním případě, kdy by se omezovací klauzule posunula ze současných 5 % na 4 %, by byly do mandátového přepočtu navíc zařazeny dvě kandidátní listiny, KDU-ČSL a SPOZ, které získaly přes 4,3 % hlasů. Rozdělení mandátů v případě takto nastavené hranice pro vstup do

Poslanecké sněmovny zobrazuje tabulka č. 4. I když obě výše zmíněné strany by v takto nastaveném volebním systému získaly poslanecká křesla, jejich pozice v jednotlivých volebních obvodech by byla velice rozdílná. Ke změnám ve struktuře rozdělovaných mandátů by došlo jen ve velkých a středně velkých obvodech, konkrétně v Praze, Středočeském, Ústeckém, Jihomoravském, Zlínském, Moravskoslezském kraji a na Vysočině. SPOZ by v šesti případech získala po jednom mandátu a KDU-ČSL třikrát po jednom mandátu a jednou po dvou mandátech. Tyto změny by se uskutečnily především v neprospěch ODS, která by ztratila celkem 6 mandátů, dále ČSSD, která by přišla o 3 mandáty, a KSČM společně s VV by ztratily po jednom poslaneckém mandátu. Ve třech krajích, které se nacházejí v Čechách, by své hlasy SPOZ dokázala proměnit na mandáty, a to v Praze, Středočeském a Ústeckém kraji. Zde by získali poslanecký mandát kandidáti Vladimír Hönig v Praze, Jan Žižka ve Středočeském kraji a Miloš Zeman v Ústeckém kraji. Strany, které by o mandáty naopak přišly, jsou ODS v Praze, kde by Jan Florián z posledního místa na kandidátní listině zůstal prvním náhradníkem. Ve Středočeském kraji by se do Poslanecké sněmovny nedostal Jan Vidím z ODS a v Ústeckém kraji by zase Miloš Zeman nahradil Josefa Tancoše z ČSSD. Na Vysočině by naopak v případě snížení omezovací klauzule zasáhla do struktury rozdělovaných mandátů KDU-ČSL, jejíž kandidát Jan Kasal by nahradil Marii Rusovou, současnou poslankyni KSČM.

Tabulka č. 4. Počet mandátů získaných v jednotlivých obvodech při 4% klauzuli.

Volební obvod	ČSSD	KDU	KSČM	ODS	SPOZ	TOP	VV
Praha	4	0	2	7 (-1)	1	8	3
Středočeský	6	0	3	6 (-1)	1	5	3
Jihočeský	3	0	2	4	0	3	1
Plzeňský	3	0	2	3	0	2	1
Karlovarský	1	0	1	1	0	1	1
Ústecký	4 (-1)	0	2	3	1	2	2
Liberecký	2	0	1	2	0	2	1
Královéhradecký	3	0	1	3	0	3	1
Pardubický	3	0	1	3	0	2	1
Vysočina	3	1	1 (-1)	2	0	2	1
Jihomoravský	6 (-1)	2	3	5 (-1)	1	4	2 (-1)
Olomoucký	4	0	2	2	0	2	2
Zlínský	3 (-1)	1	1	3 (-1)	1	2	1
Moravskoslezský	8	1	3	4 (-1)	1	2 (-1)	3
Celkem	53	5	25	48	6	40	23
Rozdíl	-3	5	-1	-5	6	-1	-1

Zdroj: vlastní výpočet, data z Volebního serveru Českého statistického úřadu.

Ve volebních obvodech na Moravě a ve Slezsku se obě zmíněné strany vzájemně doplňují a ke změně v přepočtu mandátů by zde docházelo ve větší míře. V Jihomoravském kraji by získali mandát za KDU-ČSL Stanislav Juránek a Jiří Koliba, za SPOZ lídr kandidátní listiny Marián

Keremidský. Uvedení kandidáti by o poslanecký mandát naopak připravili nyní úspěšné členy kandidátní listiny ČSSD, Jiřího Petřu, z ODS Františka Sivery a poslance VV Ottu Chaloupku. Ve Zlínském kraji by uspěl jeden kandidát KDU-ČSL a jeden ze SPOZ, konkrétně Michaela Šojdrová a Petr Vladovič by nahradili Antonína Sedu z ČSSD a Jaroslava Plachého z ODS. V posledním volebním obvodu, v Moravskoslezském kraji, by se uskutečnila podobná proměna, kde by kandidát za KDU Jiří Carbol a kandidát za SPOZ Matej Zachveja nahradili Renátu Witozsovou z TOP09 a Jaroslava Krupku z ODS.

4.2 Snížení na 3 %

Druhá modelová situace, zobrazená v tabulce č. 5, počítá s hypotetickým snížením omezovací klauzule o dva procentní body na 3 % v rámci celostátního výsledku. V tomto případě se počet politických stran, jejichž hlasy se přepočítávají na mandáty, rozšíří nejen o KDU-ČSL a SPOZ, ale také o Suverenitu – blok Jany Bobošíkové s podílem 3,67 % platných odevzdaných hlasů, které odpovídají 192 145 voličům. I přes relativně velké množství hlasů by však strana dosáhla jen na dva mandáty, které by získala ve volebním obvodu Středočeského a Moravskoslezského kraje. Uvedené zisky by strana realizovala v obou případech na úkor ČSSD, kde by poslance Václava Zemka nahradila Jana Volfová (Středočeský kraj) a Petra Jaloviczora by vystřídal Jana Bobošíková v Moravskoslezském kraji.

Tabulka č. 5. Počet mandátů získaných v jednotlivých obvodech při 3% klauzuli.

Volební obvod	ČSSD	KDU	KSČM	ODS	SPOZ	Suver.	TOP	VV
Praha	4	0	2	7 (-1)	1	0	8	3
Středočeský	5 (-1)	0	3	6 (-1)	1	1	5	3
Jihočeský	3	0	2	4	0	0	3	1
Plzeňský	3	0	2	3	0	0	2	1
Karlovarský	1	0	1	1	0	0	1	1
Ústecký	4 (-1)	0	2	3	1	0	2	2
Liberecký	2	0	1	2	0	0	2	1
Královéhradecký	3	0	1	3	0	0	3	1
Pardubický	3	0	1	3	0	0	2	1
Vysočina	3	1	1 (-1)	2	0	0	2	1
Jihomoravský	6 (-1)	2	3	5 (-1)	1	0	4	2 (-1)
Olomoucký	4	0	2	2	0	0	2	2
Zlínský	3 (-1)	1	1	3 (-1)	1	0	2	1
Moravskoslezský	7 (-1)	1	3	4 (-1)	1	1	2 (-1)	3
Celkem	51	5	25	47	6	2	40	23
Rozdíl	-5	5	-1	-6	6	2	-1	-1

Zdroj: vlastní výpočet, data z Volebního serveru Českého statistického úřadu.

4.3 Snížení na 2 %

Poslední představenou variantou bude situace, kdy se celostátní omezovací hranice posune ještě níže, a to na 2 % odevzdaných hlasů. V našem případě sněmovních voleb 2010 by tuto podmínku mimo již tři uvedené strany splnila i další méně úspěšná formace – SZ, která v celostátním měřítku získala 2,44 %. Při posunutí o další procentní bod by tak kandidátní listina strany s environmentálním zaměřením dosáhla na mandát v jednom jediném případě, a to v Praze, kde by předseda strany Ondřej Liška dosáhl na poslanecké křeslo v neprospěch druhé méně úspěšné strany SPOZ. Došlo by tak k situaci, kdy jedna méně úspěšná strana by brala mandát na úkor druhé méně úspěšné kandidátní listiny. Samozřejmostí zůstává v tomto případě účast na přerozdělování mandátů i výše zmiňovaným dalším stranám, jejichž volební výsledek zůstal pod 5 %. V případě nastavení omezovací klauzule na 2 % by tak byla nejvíce poškozena ODS, která by přišla o 6 mandátů, a hned za ní se ztrátou 5 mandátů ČSSD. Podrobně přesuny v rámci jednotlivých krajů i celostátně zobrazuje tabulka č. 6.

Tabulka č. 6. Počet mandátů získaných v jednotlivých obvodech při 2% klauzuli.

Volební obvod	ČSSD	KDU	KSČM	ODS	SPOZ	Suver.	SZ	TOP	VV
Praha	4	0	2	7 (-1)	0	0	1	8	3
Středočeský	5 (-1)	0	3	6 (-1)	1	1	0	5	3
Jihočeský	3	0	2	4	0	0	0	3	1
Plzeňský	3	0	2	3	0	0	0	2	1
Karlovarský	1	0	1	1	0	0	0	1	1
Ústecký	4 (-1)	0	2	3	1	0	0	2	2
Liberecký	2	0	1	2	0	0	0	2	1
Královéhradecký	3	0	1	3	0	0	0	3	1
Pardubický	3	0	1	3	0	0	0	2	1
Vysočina	3	1	1 (-1)	2	0	0	0	2	1
Jihomoravský	6 (-1)	2	3	5 (-1)	1	0	0	4	2 (-1)
Olomoucký	4	0	2	2	0	0	0	2	2
Zlínský	3 (-1)	1	1	3 (-1)	1	0	0	2	1
Moravskoslezský	7 (-1)	1	3	4 (-1)	1	1	0	2 (-1)	3
Celkem	51	5	25	47	5	2	1	40	23
Rozdíl	-5	5	-1	-6	5	2	1	-1	-1

Zdroj: vlastní výpočet, data z Volebního serveru Českého statistického úřadu.

Zrušení omezovací klauzule a ponechání volebního systému na podmínkách 14 volebních obvodů s přirozeným volebním prahem by ve srovnání se zavedením 2% omezovací klauzule výsledky procesu přidělování mandátů nijak nezměnilo. Kromě již výše zmiňovaných stran by žádná další politická formace nepřekonalá přirozený práh. Z dosud nejmenovaných stran nejúspěšnější Dělnická strana sociální spravedlnosti se ziskem 1,14 % našla odezvu u necelých 60 tisíc voličů.

5. Předvolební koalice – pokus o zhodnocení síly jednotlivých segmentů elektorátu

Jedním z důvodů relativně vysokého počtu tzv. propadlých hlasů voleb roku 2010 je vznik nových, případně vzestup některých již existujících menších stran. Menší strany sice odebraly hlasy větším, úspěšnějším formacím, čímž bezpochyby ovlivnily konečné výsledky, samy ovšem nedosáhly 5% hranice, jejíž dosažení je nutnou podmínkou pro přidělení mandátu.

Kromě systémového řešení v podobě snížení omezovací klauzule je možné ztrátě hlasů zabránit iniciativou aktérů, v tomto případě vytvořením předvolebních koalic volebních stran. Předvolební koalice není v českých podmínkách novým jevem a několikrát se s touto podobou mohl český volič setkat. Pokud pomineme specifické volby v červnu 1990, tak hned v následujících volbách se vítěznou kandidátní listinou stala koalice Občasná demokratické strany a Křesťansko-demokratické strany. Současně zde existovala i koalice nazvaná Levý blok, sdružující komunistickou stranu a další ideově blízké kandidáty. Dosud zřejmě nejznámějším projektem byla po volbách roku 1998 vzniklá Čtyřkoalice. Tento projekt vytvořila KDU-ČSL, Unie svobody, Demokratická unie a Občanská a demokratická aliance primárně pro senátní a komunální volby 1998. Čtyřkoaliční spolupráci lze označit především v jejích prvopočátcích za vcelku úspěšnou, protože dokázala například v senátních volbách 2000 získat 17 z 27 senátních křesel a získala postupně většinu v horní komoře českého parlamentu. Její trvání však nebylo dlouhé a na základě vnitřních neshod se Čtyřkoalice transformovala do Koalice pouze dvou subjektů KDU-ČSL a US-DEU. V této podobě se účastnila sněmovních voleb 2002 a získala 14,27 % hlasů. V následujícím období se bylo opět možné setkat s předvolebními koalicemi pro krajské volby 2008, kde křesťanští demokraté vytvořili v šesti případech společnou kandidátní listinu s dalšími kandidáty, ve většině případů uskupeními působícími na komunální, nikoli celostátní úrovni (více Eibl et al. 2009). Z uvedeného výčtu je patrné, že vytváření předvolebních koalic sice není v českém prostředí úplně běžné, na druhou stranu se ale zase nejedná ani o výjimečnou událost. S výjimkou počáteční fáze formování stranického systému dosud této strategie jednoznačně nejčastěji využívala KDU-ČSL, především v letech 1998–2002.

Použití této strategie bylo výrazně omezeno novelou volebního zákona v dobách „opoziční smlouvy“, kdy došlo ke zvýšení omezovací klauzule pro koalice z dosavadních 7 % na 10 % pro dvojčlenné koalice, 15 % pro tříčlenné koalice a 20 % pro čtyřčlenné a vícečlenné koalice. Předvolební koalice tak v podstatě ztratila význam pro menší strany, pro něž do té doby představovala možnost, jak snáze překonat volební klauzuli.

Vliv předvolebních koalic můžeme rozlišit na psychologický a mechanický. Psychologický vliv vytvoření předvolební koalice spočívá v dopadu, který společná kandidátka má na

rozhodování voličů, komu dají ve volbách svůj hlas. Dopad může být z hlediska vytvořené koalice jak pozitivní (volič dá koalici hlas, i když by jinak ani jeden ze zakládajících subjektů nevolil, např. proto, že by se bál propadnutí svého hlasu v případě nepřekonání 5% hranice), tak negativní (volič by volil jednu ze zakládajících stran, eventuálně hnutí, ale koalice jako celek je pro něj nepřijatelná). Psychologické efekty, na rozdíl od mechanických, nelze dost dobře simulovat.

Mezi mechanické efekty pak řadíme důsledky v podstatě technického nastavení volebního systému, tedy to, jak sloučení dvou stran ovlivní proces přerozdělování mandátů. Právě mechanické vlivy předvolebních koalic simulujeme v následujících odstavcích. Je ovšem potřeba znovu zdůraznit, že následující modely nezahrnují, a ani zahrnovat nemohou, psychologický vliv předvolebních koalic, tedy to, jak by jejich vytvoření ovlivnilo rozhodování voličů.

Cílem následujícího textu proto není, a ani být nemůže, představit alternativní výsledky konkrétních voleb. Můžeme ale ilustrovat přibližnou sílu jednotlivých segmentů voličské obce v případě, že by o jejich hlasy usilovaly kandidátní listiny, které se budou snažit vyčerpat celý potenciál „rodiny politické strany“ a nebude přítomné štěpení v rámci jednoho segmentu na více kandidátních listin. Při výběru potenciálních koalic ponecháváme stranou ideologickou spřízněnost, resp. kompatibilitu volebních programů, a hypotetické koalice sestavujeme na základě alespoň jednoho z následujících tří kritérií:

- 1) *Propojení subjektů z hlediska historického vývoje: koalice mezi novou stranou odštěpenou z jiné strany a její „mateřskou“ stranou.* Za odštěpenou stranu považujeme takovou, která a) vznikla nově a zároveň b) část jejích elit pochází z mateřské strany. Na základě tohoto kritéria budeme modelovat koalice ČSSD a SPOZ, KDU-ČSL a TOP09. V prvním případě by se mělo jednat o celou voličskou základnu sociálně-demokratického tábora, které se v předchozích volbách nabízela jen kandidátní listina ČSSD. V druhém případě se jedná o strany, které spolu z hlediska personálního vývoje souvisejí, skupina zakládající TOP09 pocházela právě z řad poslaneckého klubu KDU-ČSL v letech 2006–2009.⁸

Další dvě kritéria jsou založena na výzkumu *exit poll* agentur SC&C a SPSS CR pro Českou televizi (2010), který mimo jiné mapoval přesuny voličů mezi jednotlivými stranami a sympatie voličů strany k lídrům jiných stran.

- 2) *Významné přesuny voličů mezi lety 2006 a 2010.* Za významné považujeme takové přesuny, kdy více než 30 % voličů určité strany volilo v předchozích volbách stejného typu jinou stranu.

Toto kritérium splňují ODS a TOP09 (53 % voličů TOP09 volilo v předchozích volbách

⁸ Jako další argument může sloužit předchozí role kandidátních listin KDU-ČSL jako nejpravděpodobnějšího koaličního partnera ODS, a tedy nejbližší alternativu pro nespokojeného voliče občanských demokratů.

ODS), ČSSD a SPOZ (43 % voličů SPOZ volilo dříve ČSSD), ODS a VV (32 % voličů VV volilo dříve ODS) a nakonec ČSSD a Suverenita, jejíž voličskou základnu tvořili z 32 % bývalí voliči ČSSD.

- 3) *Sympatie významné části voličů jedné strany k lídrovi jiné strany.* Za významnou část zde považujeme více než 30 % voličů, přičemž zařazujeme pouze ty strany, u nichž byla tato hranice překročena ve všech třech sledovaných oblastech: reprezentace ČR v zahraničí, schopnost nejlépe vyjednávat s ostatními stranami a schopnost sestavit většinovou vládu. Toto poslední kritérium splňují VV a Suverenita, SPOZ a TOP09, KDU a TOP09 a nakonec SZ a TOP09.

Kromě výše uvedených koalic modelujeme také situaci, kdy by do voleb vstupovaly dva bloky, pravice a levice. Do tohoto modelu zahrnujeme pouze strany, které překročily hranici 1,5 % hlasů pro získání finančního příspěvku za hlasy. Do levicového bloku řadíme KSČM, ČSSD, SPOZ a Suverenitu, do pravicového bloku pak ODS, TOP09, VV, KDU-ČSL a SZ. Pro strany, u nichž není z programového hlediska a/nebo sebereprezentace zařazení do jednoho z bloků jednoznačné, byla kritériem pro jejich zařazení spolupráce s dalšími politickými uskupeními během posledního volebního období (KDU-ČSL a SZ ve vládní koalici Mirka Topolánka, VV ve vládě Petra Nečase, kandidatura lídra Suverenity Jany Bobošíkové v prezidentských volbách za KSČM).

Tabulka č. 7. Modelové výpočty pro různé typy předvolebních koalicí.⁹

Skutečný výsledek	ČSSD	KSČM	ODS	TOP09	VV
	56	26	53	41	24
Koalice ČSSD + SPOZ	ČSSD+SPOZ	KSČM	ODS	TOP09	VV
	65	24	48	40	23
Koalice ČSSD + Suverenita	ČSSD+Suverenita	KSČM	ODS	TOP09	VV
	63	25	50	38	24
Koalice VV + ODS	ČSSD	KSČM	VV+ODS		TOP09
	56	25	79		40
Koalice SPOZ + TOP09	ČSSD	KSČM	ODS	SPOZ+TOP09	VV
	52	24	46	56	22
Koalice TOP09 + SZ	ČSSD	KSČM	ODS	TOP09+SZ	VV
	55	26	46	46	24
Koalice KDU-ČSL + TOP09	ČSSD	KSČM	ODS	KDU+TOP 09	VV
	54	24	47	53	22
Koalice VV + Suverenita	ČSSD	KSČM	ODS	TOP09	VV+Suverenita
	55	26	45	39	35
Koalice ODS + TOP09	ČSSD	KSČM	ODS+TOP09	VV	
	60	27	85	28	
Levicový x pravicový blok	levicový blok			pravicový blok	
	85			115	

Zdroj: vlastní výpočet, data z Volebního serveru Českého statistického úřadu.

První výpočet modeluje situaci, kdy by ČSSD a strana jejího bývalého předsedy Miloše Zemana SPOZ vstupovaly do voleb v předvolební koalici. Koalice by získala 65 mandátů, dohromady s KSČM by levicové strany disponovaly celkem 89 hlasy v Poslanecké sněmovně, zatímco zbývající strany by měly pohodlnou většinu 111 hlasů. Tato modelová koalice by poškodila především ODS (ztráta pěti mandátů), KSČM, která by přišla o dva hlasy, a mírně také VV a TOP09, které by přišly každá o jeden mandát. Alternativní koalice mezi ČSSD a Suverenitou by získala 63 mandátů na úkor ODS (ztráta tří mandátů), TOP09 (ztráta tří mandátů) a KSČM (ztráta jednoho mandátu). Levice by tak oproti předchozímu modelu o jeden mandát oslabila.

Třetí modelovou koalici tvoří dvě pravděpodobné vládní strany, ODS a VV. Tato koalice by za daných podmínek získala 79 mandátů, tedy o dva mandáty více, než obě strany dohromady skutečně získaly. Zatímco ČSSD v tomto modelu připadá stejný počet mandátů jako v realitě, zbývající dvě strany, TOP09 a KSČM by ztratily po mandátu. Pravicový blok by ve sněmovně získal většinu 119 hlasů. Čtvrtou koalici je uskupení tvořené SPOZ a TOP09, které se v této

⁹ Modelové výpočty vycházejí z volebních zisků jednotlivých složek koalice ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010. Model neřeší rozdělení mandátů mezi jednotlivé členy koalice, pracuje se s mandátovým ziskem koalice jako celkem. V tabulce jsou uvedeny pouze celkové výsledky, výpočet zisků mandátů nicméně kopíroval reálný proces přidělování mandátů v jednotlivých volebních obvodech s respektováním platné omezovací klauzule a použitím d'Hondtovy metody.

modelové situaci stává s 56 hlasy vítězem voleb. Oproti reálné situaci by nejvíce trátila ODS (ztráta šesti mandátů) a dále ČSSD, která by ztratila čtyři poslanecká křesla.

Jednotná kandidátka TOP09 a SZ získává v modelovém výpočtu stejný počet hlasů jako ODS, která oproti skutečnému stavu ztrácí opět šest mandátů. KSČM a VV v tomto modelu získávají stejný počet mandátů jako ve skutečnosti, ČSSD ztrácí jedno křeslo. Předpokládaný pravicový blok by v této situaci disponoval 116 hlasy.

Další variantou zahrnutou v tabulce č. 7 je předvolební koalice KDU-ČSL a TOP09. Jejich potenciální koalice by pak přinesla výraznější vítězství stran, u nichž lze předpokládat účast na pravicové koalici: poměr by byl 78 ku 122 v neprospěch levice. Zatímco ČSSD, KSČM a VV v tomto modelu ztrácí po dvou mandátech, ODS by opět zaznamenala největší ztrátu, v tomto případě celkem šesti mandátů.

Další modelovou koalicí je předvolební blok dvou „protestních“ stran, tedy VV a Suverenity. Takovéto hypotetické uskupení by získalo 35 poslaneckých mandátů a v případě, že by tato koalice podpořila vládu levicových stran, ČSSD či KSČM, pak by bylo možné vytvořit vládu s většinou 116 hlasů. Naopak v případě příklonu se ke stranám pravicovým by potenciální vláda disponovala 119 mandáty. Jednoznačně největší ztráty tento model přináší znovu ODS, která by přišla celkem o osm hlasů v Poslanecké sněmovně. TOP09 by přišla o dva mandáty, ČSSD o jeden a KSČM nezaznamenává oproti reálnému stavu ani ztrátu ani zisk mandátu.

Předposlední model, spojující v koalici druhou a třetí nejúspěšnější stranu letošních voleb, tedy ODS a TOP09, těmto stranám přiřazuje celkem 85 mandátů, což by společně s 28 mandáty VV vytvořilo většinu 113 hlasů. Na této modelové koalici vydělává především ČSSD a VV, které by získaly po čtyřech mandátech, KSČM by získala jeden mandát.

Vyjdeme-li pro účely modelování mechanických důsledků předvolebních koalic z (jinak bezpochyby sporného) předpokladu, že vstup stran do předvolebních koalic by zásadně neovlivnil rozhodování voličů, pak můžeme z uvedených výpočtů vyvodit závěr, že předvolební koalice by – alespoň pokud jde o poměr mandátů pomyslných stranických „bloků“ – zásadně nezměnily povolební situaci. Výjimkou je model koalice VV a Suverenity v případě, že by toto uskupení hypoteticky podpořilo levicovou vládu. Pak už by se ale nejednalo o změnu poměru mandátů mezi bloky, ale o změnu bloků jako takových – tento případ tedy ponecháváme stranou, stejně jako druhou variantu tohoto modelu, tedy příklon koalice VV a Suverenity k pravicovým stranám.

Ani model počítající s předvolební aliancí více stran a vytvořením pouze dvou bloků, levicového a pravicového, nijak neposiluje pozici levicových stran v Poslanecké sněmovně, protože i v jeho rámci získávají pravicové strany 115 křesel.

Vznik či vzestup malých stran bezesporu zvýšil počet tzv. propadlých hlasů, tedy hlasů, které přímo neovlivnily přidělování mandátů jednotlivým stranám. Na druhou stranu ovšem nelze tvrdit, že by bylo výsledné rozložení sil v Poslanecké sněmovně volebními zisky malých stran zásadně ovlivněno. Ve všech uvedených modelech získávají „pravicové“ strany pohodlnou většinu hlasů v Poslanecké sněmovně.

6. Závěrem

V předchozích pasážích textu jsme se věnovali vybraným aspektům působení volebního systému České republiky, konkrétně působení mechanismu přerozdělování mandátů v případě vytváření předvolebních koalic a působení omezovací klauzule, vše na konkrétním případě dat z voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010. Při postupném snižování omezovací klauzule a ponechání v účinnosti jen samotného přirozeného práhu ve volebním obvodu je z uvedených výsledků zřejmé, že tento jev se – vcelku přirozeně – do konečných výsledků promítl pouze ve středně velkých a velkých obvodech. Jen v těchto obvodech je totiž přirozený práh natolik nízký, že nepřesahuje žádnou ze zkoumaných nižších úrovní omezovací klauzule. S jejím snižováním sice došlo k rozdílné transformaci voličských hlasů na mandáty, ale jednalo se o marginální změny, které by jen posilovaly heterogenitu zastupitelského sboru.

Dále je patrné, že s postupným snižováním hranice nutné pro vstup do Poslanecké sněmovny dochází ke vzájemné konkurenci menších subjektů, které nakonec soutěží o jeden mandát mezi sebou. I tak by nicméně snížení volební klauzule vedlo ke zvýšení počtu subjektů vstupujících do Poslanecké sněmovny a zřejmě také k obtížnějšímu hledání stabilní vládní většiny.

Ve druhé části textu jsme modelovali výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010 v souvislosti s možnými předvolebními koalicemi. V obecné rovině lze z uvedených modelových výpočtů vyvodit následující závěry. I v případě, že pomineme psychologické dopady vytvoření předvolební koalice na voliče, nemusí být její vytvoření pro zakládající subjekty nutně výhodnější než povolební spojení dvou samostatně kandidujících stran. Jinými slovy, součet zisku mandátů dvou samostatných stran je ve většině modelových případů vyšší, než by byl zisk mandátů koalice těchto dvou stran za předpokladu, že by počet voličů obou subjektů zůstal stejný bez ohledu na to, zda strana kandiduje samostatně nebo v koalici. To ovšem pochopitelně platí pouze v případě, že obě strany překonají 5% volební klauzuli a budou zařazeny do procesu

přidělování mandátů. V konkrétním případě českých voleb v květnu 2010 nicméně značné množství hlasů voličů propadlo, protože řada menších stran zůstala pod 5% hranicí – jen Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, Strana práv občanů – Zemanovci, Suverenita – blok Jany Bobošíkové a Strana zelených tak dohromady získaly celkem 14,83 % hlasů. Právě v případě, kdy některé ze stran hrozí, že nepřekročí omezovací klauzuli, může být předvolební koalice výhodným řešením – opět ovšem pouze tehdy, když je pravděpodobné, že koalice překročí 10% omezovací klauzuli v případě dvou subjektů, 15%, resp. 20% v případě trojčlenných, resp. čtyřčlenných a vícečlenných koalic. Modelové volební výsledky počítající s předvolebními koalicemi sice vykazovaly menší podíl propadnutých hlasů, nicméně žádný z modelů nevyprodukoval zásadně rozdílné rozložení sil v Poslanecké sněmovně.

Seznam literatury a použitých zdrojů

- Čaloud, D. (2006): Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny, in: D. Čaloud – T. Foltýn – V. Havlík – A. Matušková (eds): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*, Brno, CDK, s. 145-163.
- Eibl O. – Havlík, V. – Kylvoušek, J. – Pink M. (2009): *Krajské volby 2008*, Brno, CDK.
- Chytilík R. – Šedo J. (2004, eds): *Volební systémy*, Brno, IIPS.
- Lebeda T. (2001): Hlavní proměnné proporcčních volebních systémů, *Sociologický časopis*, roč. XXXVII, č. 1, s. 425-447.
- Lebeda, T. (2004): Volební reforma v ČR – zmařený pokus z let 1998–2002, in: M. Novák – T. Lebeda (eds): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, Dobrá Voda u Pelhřimova, Aleš Čeněk, s. 347-364.
- Lebeda, T. (2001): Přirozený práh poměrných systémů, teorie a realita, *Politologický časopis*, roč. VIII, č. 2, s. 134-149.
- Novák, M. – Lebeda, T. (2004, eds): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, Dobrá Voda u Pelhřimova, Aleš Čeněk.
- Pink, M. – Kylvoušek, J. (2009): Voličská základna sociálnědemokratických stran v bývalém Československu a její prostorové proměny, *Evropská volební studia*, roč. IV, č. 1, s. 1-21.
- SC&C – SPSS CR. *Závěrečná zpráva EXIT POLL*. Praha, 1. června 2010.
- Šedo J. (2007): *Volební systémy postkomunistických zemí*, Brno, CDK.
- Šedo J. (2009): Návrhy volební reformy a posun ve volebním inženýrství v České republice, *Evropská volební studia*, roč. IV, č. 1, s. 48-55.
- Volební server Českébo statistického úřadu*, on-line zdroj: <<http://www.volby.cz/>>. [cit. 30. 06. 2010]
- Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.*